

KALÁKARENDSZER GYIMESBEN

Gyimes völgyében, ebben a zárt világban, hegyek körítette hegy-völgy országban mindent jobban megőriztek, konzerváltak az emberek. Így még ma is hihetetlenül gazdag a népi kultúra, sok táncalkalom ismeretes, a népi hiedelemvilág fantáziadús és sok-sok szokás, ami valamikor egész Csikban dívott csak itt maradt életben.

A három községben kb. 15000 csángómagyar él, akik tudják honnan jöttek és kik ők.

Az egyik máig is fennmaradt szokás ahogyan két-háromszáz éve mostoha időkben is segítették egymást, a kalákarendszer. Pillantsunk vissza régi és közelmúltba hogyan kalákáztak a csángók Gyimesben.

I. A kalákákról általában

"A kaláka a legismertebb társas munkák egyike, amelynél a közösség tagjai vagy bizonyos csoportjai tagjainak, családjának vagy egy közösségi intézménynek szivességből vagy kölcsönösségi alapon munkát végeznek, s amelynél a segítők együtt, egyszerre társaságukban s rendszerint szórakozással egybekapcsoltnak dolgoznak."/1/

Úgy érzem a sok közül ez a meghatározás a legteljesebb, átfogóbb, mert utal arra kik szervezik a kalákát, kik vesznek azon részt és utal az ingyen munka jutalmául szetvezett befejező részre, a szórakozásra is. Amikor a meghatározás szól a "kalákacsinálókról", annak lokális jellegét emeli ki: egy szer, egy utca szervezi, de hangsúlyozza vérségi jellegét is, azaz sok esetben a testvérek, az elszármazott családtagok összeegyeznek és kiségitik egy sürgös, nehéz munkában az öregedő szülőt vagy rászoruló testvért (pl. kaszálás, szénahordás stb.). Amikor a vagyoni jellegről beszélünk akkor arra kell gondolni, hogy általában a szegény kalákázta a gazdagabbat, mert annak van több ingyen munkája. Ezenkívül a szegény sok mindenben rászorulhatott a módosabbra: pénz, fuvar, lovas lakodalomba lovat kölcsönöz a szegényebb legénynek, esetleg a szüreti bál meghívásánál kéri kölcsön valamelyik legény a lovas gazda lovát. Ezek az elsők, akiket kalákára szólít, hív egy gazda. Ekkor az illető minden munkáját félreteszi és kalákába megy.

Már innen is kitűnik azonban, hogy a kaláka munkában azért érvényesül a kölcsönösség elve. Hisz a szegényebb is igénybe vette a gazdagabb segítségét valamilyenképpen és ezért érzi lekötelezettnek magát, ezért megy kalákába.

Persze adatközlőink szerint nem mindenkihez mentek jószívvel az emberek kalákába.

"Az öreg Gyárfás Kápolnapatakán kaszálókalákát hirdetett. Pereskedő ember volt, nemigen szerették a szomszédai. Frustukkor a felesége kiáltja, hogy: hallá-e hány kalánt vigyek? Ez azt akarta jelenteni, hogy hányan kaszálnak, mennyi ételt vigyenek. Az öreg mérgesen békiájtott, hogy aszongy: új veszteg oda bé s ne hozj egyet se, met csak egyedül vagyok s én bémejek." /2/

"Ugrán Kicsi Miklós Emre kaszálókalákát hívott. Na ez egy fősvény ember vót, de el kellett menjünk, met lovaik, ökreik vótak s mü es reaszorultunk. Kaszálunk, kaszálunk Ugra odalán s mondja Emre: vágják édes embereim met fő a berbécshús. Amikor úgy két óra után bemejünk, hát ujan káposztás répalapi levest tettek elejünkbe. Emre biztat, hogy: egyék édes embereim met mü úgy szeressük ezt a levest. Akkor én mondom: nálunk es igen a disznyók, s avval otthagytam az ételt. Többet héza se mentem kalákába." /3/

Tehát a kaláka alkalom volt arra is, hogy a közösség tagjai érzékeltethessék rosszalásukat falustársuk fősvénységéért.

Az önkormányzati "önépítkezés" jó alkalma volt a történelem folyamán a kaláka, ugyanis a hagyományos székely falvakban, de különösen egész napjainkig itt Gyimesben sok kalákamunkával segítettek a lakók a templomot, az iskolát, a szövetkezetet. Itt nemcsak a legrégebb építkezésekre gondolunk amikor pl. Orbán Balázs megdicséri Középlak népét, mert fáradtságot nem ismerve iskolát, papi és kántorlakot épített, hanem az évente megismétlődő kaláka munkákra is: kaszáló, kapálókalákákra, fahordó kalákákra, mert így tulajdonképpen nagyon sokszor kalákaival tartották fenn és bővítették ezeket az intézményeket. Ez más fajta kaláka, mint az amit egymás megsegítésére szerveznek s amit illik is visszasegíteni.

Tulajdonképpen a kaláka szó értelme az idők folyamán árnyalódott itt is:

1. Létezik egy kölcsönösségen alapuló közös munka, amelyet visszasegítenek, mert így kéri az iratlan közösségi regulák. Az ilyen jellegű kalákák a modern korban napjainkban is léteznek, amikor a munkatársak, szomszédok megkálakázzák egymást, szerre veszik és közösen végzik a sürgős munkákat. Pl. a kaszálás.

2. Léteznek kalákák, amelyeket nagyon rászorultak megsegítésére szervez a környezet, a patak vagy a szer. Gondolunk itt háborús vagy más özvegyek, szegények, betegek vagy öregek megsegítésére, akiknek nincs gyermekük, hozzátartozójuk és egy ilyen sürgős munka alkalmával összefog a környezet. Ebben az esetben nem várják ek a visszasegítést, mert nincs akitől.

3. A történelem folyamán minden falunak meg voltak a saját kiváltságosai: a földesúr, a pap, a bíró, az erdész, az elnök stb. Valamikor megtiszteltetés volt itt ezek részére kalákázni, persze azzal a hásó gondolattal, hogy hátha valamikor haszon származhat ebből. Ez a fajta megkálakázás napjainkban is létezik. Pl. a faluról ingázó ipari munkások sokszor a harmadik vagy negyedik faluba mennek megkálakázni a főnököt.

Visszatérve a kaláka eredeti szándékára, ma is kimutatható annak egy sor funkciója:

a. Gazdasági funkció

Amikor a munkák a legjobban sűrűsödtek, főleg nyáron vagy ősszel megtörtént, hogy egymagában nehezen tudott érvényesülni a gazdaember. Nem mindegy, hogy egyedül kaszál-e valaki egy hónapig, azalatt kétszer-háromszor változik az idő, közben romlik a széna vagy pedig egy nap alatt lekaszálják húszan-harmincan a füvet. A húszféle kaláka amint látni fogjuk gazdaságilag egy-egy előrelépés volt.

b. A közösségi szellem éltetése

Egy másik igen-igen fontos funkció. Az egyén érzi, hogy a bajban nincs egyedül, hogy számíthat az embertársaira. Ez összetartja a kisebb primér közösségeket.

c. Nevelői funkció-ja is van a kalákának. Munka közben folyik az élc, a móka, szellemes bemondások dicsérik a szorgalmasokat jó dolgúakat. De a falu szája elmarasztalja a fősvényeket, lustákat, egyszóval azokat akik magarartásukkal kilógnak a közösségből. Sőt büntetik is azokat, mert a következőben nem mennek el az illető kalákájába.

Itt említem meg, hogy pl. a kaszálókalákában kialakul egy értékrend. Lehetséges, hogy a gazda szóbaáll a legjobb kaszással. Ő áll a sor élén és tőle lemaradni szégyen. A sor végén kölyökleányok, az öregebbek, gyengébbek állnak, akik kevésbé bírják az iramot.

Megtörténik, hogy ha 2-3 virtuskodó jó kaszás kerül össze, akkor versengés alakul ki, egyik ki akarja vágni a másikat. Ebből néha harag is származhat.

d. Nem hanyagoltató el a kaláka lélekmelegítő, szórakoztató funkciója sem. Gyimesben a kaláka nemcsak az egymást megsegítésre, hanem a családi "jóézü" mulatságra, szórakozásra is jó alkalom volt. Használok pedig ezt a kifejezést, hogy jóézü gyimesi jelentésében, mint pl. az ilyen kifejezésekben: jóézü táncol, jóézü beszélget stb. A kalákamunka lefolyása alatt vicceket mondanak, történeteket, anekdotákat mesélnek, sőt énekelnek is. A kalákák egy nagyrésze táncos összejövettel végződik, Gyimesben a kalákatánc előkelő helyet foglal el a táncalkalmak között. Ugyanakkor itt sok ismeretség, barátság, szerelem kötődik.

A táncos kaláka azért fontos táncalkalom, mert évről-évre, évszokról-évszakra, patakról-patakra egybegyűjtötte időnként a táncolnivágyó fiatalokat, sőt az öregebbje is rúghatta ott a port és közvetve fontos szerepe volt a megismerkedésben, párválasztásban is.

Megemlítjük, hogy az a gazda akinek 45 erős, éppkézláb fia van "restelli" kalákát csinálni, mert van a családban elég munkaerő.

"A cselédjeim esszegyűlnek s megsegítenek."/5/

Vannak, akik idegenkednek a kalákáktól: "megfövök a saját zsíromban"-mondják. Persze az olyan kalákákat, mint fahordó, faragó, tapasztókalákák ős se mellőzhették.

II.A kaláka szó eredete, használata és elterjedése

A kaláka, mint munkaforma a segítség és összefogás jelképe. A szó maga eredetileg a szlávból, mégpedig a bolgár "tláka" szóból származik. A magyar szakemberek az idők folyamán nem tudtak egybehangúlag megegyezni abban, hogy a magyar kaláka szó a román "claca" szóból, vagy direkt a szláv tláka szóból származik-e.

A kérdésben irányadónak tartjuk Szabó T. Attila tudós professzorunk megállapításait, amelyeket a Szótörténeti észrevételek a kaláka kölcsönszó életéhez című tanfolyamában ad közre./6/

Habár dolgozatunk inkább a kalákát, mint munkafolyamatot vizsgálja, nem tartjuk érdektelennek felemlíteni egy néhány adatot a kaláka szó használatáról és elterjedéséről.

Magát a kifejezést még a XIX. században, sőt a XX. század derekáig erdélyi tájszónak tekintették. Erdélynek is főleg a keleti részen volt elterjedve a szó. A legtöbb régi adat a szóról Háromszék, Gyergyó és Csikból származik. Szerintünk a kalákamunka legtöbb változatát azonban éppen itt Gyimesben találtuk a század elejétől egészen az 1970-es évekig, olyannyira, hogy más kifejezések is bekebelezték a szót. Így pl. a mai napig itt a több mint 20 fajta kaláka mellett létezik pl."gyontató kaláka: nagy ünnepek előestéjén a környező plébánosok egyhelyre gyűlnek, ahol nagyszámú hivatástalant, áldoztatnak." Itt is a tevékenység szerepe ugyanaz mint a többi kalákáknál: felsegítik társukat a feltorlódott munkában.

Más kifejezések: "mejek egy kicsit megkalákázom komámat", azaz megsegíti munkájában.

"Ne mind kalákáztatok!"-gyakran használt kifejezés, jelentése-ne lármáztatok, legyetek csendben, a gyermekek lecsendesítésére használják. Onnan származhat, hogy a kaláka második részében a táncos összejövétel lármás szokott lenni.

"Volt ott kaláka"-azaz kalamajka, verekedés.

"Nem tartom a haragot kalákába"-e mondat azt jelenti, hogy ha a család egy tagja haragszik valakire nem biztos, hogy vele szolidarizál a többi testvér is.

"Kalamajka kaláka"-összevisszaság, zaj.

A szó történetét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy már a XVII. században egész Erdélyszerte elterjedt és ismert szó. Magát az eljárást, mint társas munkát Magyarország más vidékein is ismerik, de Bácskában "movának", Nagyikunsgban pedig "kacetának" hívják, amely mindkettő szláv eredetű. /7/

Az 1800as évek közepétől a szó már élőszóként szerepelt és az irodalmi nyelvben is behatolt.

Szabó T. Attila 1633-ból származó iratban talál rá a szóra kláka formájában. Így mássalhangzó torlódással 1806-ig használják a szót az iratok vallomása szerint, de Háromszéken már 1730-ból egy olyan szöveg ismeretes, amelyben feloldódik a mássalhangzó torlódás és megjelenik a szó mai formája a kaláka. Sőt mi több, idegenként hangozhatott a szó képzett alakja a klákás, mert egy 1760-i iratban már nem klákás hanem kalákásként jelenik meg. Aztán több szövegben párhuzamosan is előfordul mindkét forma és 1730-tól már jelzős szó szerkezetként is használják: arató-fonókaláka, fahozó kaláka stb.

A legfrissebb csíki adattal a kaláka szóval kapcsolatban Szócs János muzeológus helytörténész szolgál: a Kászonjakabfalvi egyházmegye templom történetében talált szövegben, amely jelenleg a kászonújfalvi parókián van és 1783ból való ez áll: "Én Kászon-Jakabfalvának bírója a kötelességem szerint a Nemes Megyének proponáltam, parancsoltam, hogy T-dő.Plébános Urunknak a szántóföldjeit meg kell szántani Püspök urunk Ó excellenciájaa parancsolata szerint mivel már az idő rátölt melyre azt felelé az egész falu vagyis megye Mü soha nem szántjuk, mivel nem úgy ígértük, hogy mindenkor szántanók, hanem ígértük ilyen formán, hogy mindenkor segítséggel leszünk kalákában .Nemcsak szántásban, hanem egyébnemű munkájában mikor fogja magát jelenteni T-dő plébános Urunk." /8/

Tehát itt is a XVIII. században széles körben ismert volt a szó.

Valóban visszatérve a kláka, kaláka formára, az előbbi romános formájú (claca), de érdekes módon a moldvai csángóknál, ahol pedig állandó román hatás alatt változik még a szép tiszta magyar szó is, az egész moldvai csángó nyelvzónában csak két helyen észlelték a romános kláka formát. Pedig létezik magyar példánk is, amikor egy szó úgy maradt meg, a kiejtési nehézség ellenére, hogy mássalhangzó torlódás ment végbe: Tatáros-Tatros folyó, a Tatros völgy-Gyimes.

Értelmileg is van eltérés, jelentéskülönbség a két nyelvben. A román nyelv szómagyarázó szótára a Dicționarul Explicativ al Limbii Române két jelentést tulajdonít a szónak. A második jelentés, tehát nem a főjelentés valamelyest közel áll a magyar kaláka szó jelentéséhez: "Munca colectivă benevolă prestată de țărani pentru a se ajuta unii pe alții care adesea este însoțită ori urmată de o mică petrecere de glume..."

Azaz: "A kaláka olyan az önkéntességen alapuló munkaforma, amelyet a parasztok (földművesek) végeznek egymás megsegítése céljából és amelyet gyakran kísér mulatozás, viccelődés..."

A román nyelvben a szó fő jelentése egyúttal a társadalmi viszonyokra is utal:

"Claca e forma caracteristică a rentei feudale constind din munca gratuită pe care țaranul era obligat să o presteze în folosul stăpînului mosiei."

Azaz szabadfordításban: "A kaláka a feudális kori szolgáltatás (járadék) jellegzetes formája, amelyet a zsellér köteles volt végezni a föld urának."

Itt két szó ragadja meg a figyelmünket: feudális korú és kötelező. Az egyik egy történelmileg meghatározott korhoz kapcsolja a szót, a másik pedig utal annak kötelező jellegére. Innen származik az is, hogy a románban azok a kifejezések, amelyekben a kaláka szó beépítődött pejoratív, rosszálló jelentésűek. Pl. "lucru de clacă" olyan munka amit nem szívesen végzünk, esetleg immel-ámmal végzett munka. Nem kell elfelejtenünk azonban, ha a szó történetét vizsgáljuk, a szövegek árulkodnak arról, hogy nálunk is az idők folyamán szokás volt a falu előljáróinak, a birónak, földesúrnak, papnak, erdésznek, jegyzőnek megkálákázása, azaz ingyen munkát végeztek a fenti személyeknek. A társadalmi létra felső foka felé volt szokás kálákázni, lefele esetleg valamilyen módon megszolgálták a kalákát az illető. A XX. században a székely vidékeken egészen mást jelent a kaláka: itt napjainkig az összetartás, a segíteni akarás jó példája a kakámunka, és elsődleges jelentése itt a segítségadás önkéntes alapon.

Annak bizonyítására, hogy a két nyelvben (román-magyar) mennyire mást jelent a szó, álljon itt példának egy másik szófejtő szótár a Dicționarul limbii române szómagyarázata:

"Claca 1. Corvee, in vechile principate române zile de muncă fără plată pe care era obligat să facă serbul (iobag, clăcaș) stăpînului moșiei pe care locuia."

Azaz "Kaláka, robotmunka a régi román fejedelemségekben, fizetetlen munkanapok, amelyet a jobbágyok ledolgoztak annak a földesúrnak, akiknek a földjén laktak." /9/

"Claca 2. Journée de travail gratuite" (francia-ingyenmunka)

Egy másik forrás szerint azt is megtudjuk, hogy Munténiában a kötelező kalákanapok száma 12, míg ez a szám Moldvában 24 nap évente amit a jobbágyok kötelező módon akarva-nem akarva ledolgoztak a földesúrnak vagy fejedelemnek. Milyen távol áll ez a jelentés a magyar kaláka szó jelentésétől! A magyarban, főleg századunkban teljesen más értelme van a szónak. Igaz amint Szabó T. Attila professzor az említett szórögténeti tanulmányban elemzi a szövegeket a szó legrégebbi értelme hasonlított a románban használatos szó értelméhez. Pl. 1764: "Kalákában cselekedtek a Jobbágyok és Sellérek".

1780: "A Falusi Biró Csorék Vaszinak el kötötte a tehenét, hogy a Falusi Biróért Kalákába nem ment Hosszú Lászlónak." (földesúr).

1789: "minden Pénteken egy olyan kaláka forma tartassék a mikor minden katona a kinek marhája vagyon tartozzék fájért az Erdőbe küldeni." /10/

Tehát a két nyelvbéli jelentést ha összevetjük főleg a XIX. század utáni szövegekben a magyar kaláka szó jelentése a segítségre, kölcsönös megsegítésre vonatkozott, míg a román szó jelentése: kényszermunka, de mindkét népnél a kiváltságosok megengedhették maguknak, hogy kalákát hívjanak ingyenmunkára kényszerítsék a pórnépet. Ebben az esetben nem a segítőkészség hajtott a részvételre, hanem a parancs, illem, függőségi viszony, esetleg szükség. A kommunizmus éveiben rengeteg visszaélés történt, sok ilyen ingyen kalákára, munkára hajtották a falusi embert. Habár a falunak épült iskola, szövetkezet, a szervezési mód mégis elidegenítette az embereket ettől a munkaformától, tehernek érezték ezt. Igaz ellenpólusú példa is akad a fentiekre: gyönyörű templomokat, iskolákat is építettek így saját maguknak az emberek.

A jelentés eltérést véve figyelembe és azt a tényt, hogy a moldvai csángók is a magyaros formát, a kalákát használják, feltevődik a kérdés, az erdélyiek honnan vették át a szót, a román klákából vagy a bolgár tlákából. Nézzük meg mit mondanak erről a kutatók?

Gyarmathi Sámuel: "Kaláka, kláka-dolgozó sereg a tláka-illir eredetű (esetleg albán, szláv eredetű)."

Kassai József: A szerb-horvátból származtatja.

Miklósich Ferenc: bolgár-szláv eredetűnek tartja. Ugyanakkor ő a román claca szót a magyar kalákából származtatja. Ez szerintünk nem valós állítás.

Blédy Géza: -a szót román eredetűnek tartja.

Hunfalvy Pál: a magyar kalákát a román clacából származtatja.

Szinnyei József: szótárában ezt a szót nem sorolja a magyar nyelv román eredetű szavai közé.

Damián István: is szláv eredetűnek véli -tláka-claca. De szerinte a románból vettük át, mert ez a mássalhangzó átalakulás csak a románban honos. /11/

A kaláka szó és ennek származékai, amint már elszórvva említettük az egész Erdély területén, sőt a moldvai csángó nyelvjárásban is előfordul. Így megtaláljuk Gyergyóban, Kézdivásárhelyen, Háromszéken, Ádámoson, Vásárhely környékén, a Szamosok mentén, a Mezőségen, a Marosmentén, Kisküküllő környékén, tehát az egész belső erdélyi és székely nyelvjárásban fellelhető.

A Magyar Tájszótár (1838) is tájszónak tekinti a kakáka szót. Ez a kölcsönösség alapján épült munkaforma biztos létezett a magyarnyelvűség más tájain is, társasmunka vagy a már említett megnevezések formájában. Visszatérve a Magyar Tájszótárhoz íme a szómagyarázat: "Kaláka - ebédért vagy vacsoráért többek által végzendő munka, székely szó. Többeknek összegyűlése kézi munkára."

Megemlítjük, hogy Cuczor Gergely és Fogarasi János 1862-74 között kiadott A magyar nyelv szótára is a kaláka székely tájszónak tartja: "Igy nevezik a székelyek azon munkát, amelyet többen összeállva gyorsabb munkával, nagyobb erővel végeznek, pl. midőn valakinek búzáját, szénáját az atyafiak vagy szomszédok vagy jóbarátok közös erővel, néha zeneszó mellett is betakarítják, miért ebédet vagy vacsorát kapnak s olykor mulatsággal is párosítva van. Kalákában szántani, szénát gyűjteni, gabonát hordani, fonni szoktak."

Csüry Bálint a Szamos hátáról ad jelentést a kaláka szóról: "Kaláka leginkább vasárnap szokott lenni. Legtöbbször így aratnak. A munka hegedűszó mellett folyik. A vendégség vége vidám, zajos."

Viski Károly: Nagyszalonta környékén hallotta a szót: "Összejövetel szivességből végzett munkája."

Majden minden munkát lehet kalákában végezni, amit visszaszolgálnak szerre az emberek. Azokon a helyeken, ahol előfordul a szó a leggyakrabban a következő kalákafajtákat szervezik: kaszáló, arató, tapasztó, kukoricafosztó kaláka. Eddig a kaláka szó előfordulását, jelentését, származását vizsgáltuk, főleg szótörténeti szempontból, amit már átfogóan elvégzett Szabó T. Attila professor is. /12/

Minket azonban nem annyira a szó, mint ez a szép szokás úgy érdekel, mint munkafolyamat. Mert hátha valamikor még eljön az az idő, amikor jobban igényeljük egymás segítségét és miért ne, egymás szeretetét, mert a szó szoros értelmében vett igazi kaláka szeretetből született. Az egyik adatközlőnk az 1901-ben született Ambrus Fülöp Hosszú a következőket mondta a régi kalákákról: "A legszebb dolog a vót, hogy a legtöbb kalákát a kért háborúkor csinálták, 1917-ben gyermek vótam, a fiatalok a férfiak nagyrészt katonának vitték, az itthon maradt asszonyok, hogy kaszáltak vóna. Gyermek, öregek gyűltek össze, így segítettük egyik a más. Ugyanígy vót ez 44-be es." /13/

Szerintem ez a testvéries munkaforma több figyelmet érdemelt volna a kutatók részéről. Erdélyben, ahol pedig máig él a kaláka munka két-három tanulmány jelent meg erről. Így megemlíti a Gazda Klára munkáját Háromszékről, valamint dr. Kós Károly: Kalákák és egyéb munkaformák a régi Bodonkúton című tanulmányát, amelyben a Kolozsvártól 20 km-re fekvő bodonkúti kalákákról értekezik úgy mint munkafolyamatokról.

III. Gyimes a kalákák országa

A kaláka mint a meghatározásokból is láttuk "sürgős vagy túl egyhangú munkáknak mások segítségével, közösen végzett formája." /14/

Gyimesben a szó, a tevékenység elsődleges jelentése is célja a közös munka és a segítségadás. Kalákát a leggyakrabban az öregek, operáltak, betegek, özvegyek, munkatársak hívnak. Főleg napjainkban az egyhelyen dolgozók kalákázzák meg egymást. Máshol is érdeklődtem, de sehol ennyi kaláka nem volt, mint Gyimesben. Szükség is volt itt erre, ebben a hegy-völgy patakországban, ahol a század elején még nagyott kellett kiáltani, hogy a szomszéd meghallja a hívást, szükség volt az egymás megsegítésére. Összegyűltek, együtt szinte szórakozva, élcelődve dolgoztak, a végével együtt ettek, táncoltak. "Ha többen vagyunk még a siratás is jobban esik."-tartja a közmondás. Ez a társas összejövétel egy falu, szer, utca, rokonság összetartó kapcsa volt. De a kaláka a jószívűség jele is. Valóban Orbán Balázs is kiemeli a csángók segítőkészségét: "becsületes, testvéries nép...nyomor és szükségben egymást felsegítő" /15/

Íme miért tartottam én Gyimest a kalákák hazájának. Mert jószívűből és készségesen vettek részt a kalákában. S mert közel 20 féle kaláka létezett itt. És mert a modern kor sem seprte el a kalákákat teljesen. Megjelent itt is az irígység és önzés. De amíg még kalákákat szerveznek az emberek, addig nem beszélünk a primér közösség teljes széteséséről. A falunak még van közösség kovácsoló ereje. A csángók amikor ide a hatalmas fenyesekkel borított hegyek közé visszahúzódtak, valamitől menekültek. Félték a katonaságtól, adótól, zsellérségtől. Ebben a vadonban nagyon rászorultak egymásra. Ha építettek, hogy rakhatták volna házzá a faragatlan, csak úgy levágott s megnyesett fákat egyedül. Társ kellett és kalákamunka, mert a fák nem téglák. Ez a föld terméketlen, itt a megélhetés mindig is nehéz volt. Óriási területeket kaszálnak meg ma is ahhoz, hogy a gyér fűvű oldalakon 3-4 tehénnek "kóstot" vakarjanak össze a hosszú télre. A kaszálást tehát sokszor együtt végezték és együtt végzik sokszor ma is. A csángók csak az Úristenben és egymásban bízhettek. Mert valamikor földjük sem volt és ingüket is eladták, hogy a csjki közbirtokaságtól, vagy egyénektől területeket, erdőket váltsanak meg. A kemény harcban a megélhetésért nagyon egymásra szorultak. Ez az egymásra utaltság napjainkig közel hozza egymáshoz az atyafiakat, egy patakiakat, munkatársakat. Sehol a magyarulterületeken nem ismeretes a kaláka ennyi faja. Amint említettük még az egyház is átvette a megnevezést: Karácsonykor, Újévkor, Húsvétkor kalákába gyontatnak.

IV. A kalákák fajai és megszervezésük

Gyimesben a kaláka az egymás megsegítés és a családi mulatság jó alkalma volt. A kaláka mint társas munka, majd társas szórakozás a gyimesiek életében jelen volt minden évszakban, de főleg akkor amikor torlódtak a munkák. Itt a kaláka fő funkciója a társas munka, az együttműködés. A többi (tánc, ének, evés, ivás) csak azért van, hogy valamivel meghálálják a munkát, hogy összekössék a hasznost a kellemessel: "Esszegyültünk fonókalákába Józsi Istánnénak. Mű legények csak tátoztunk, csak lestük mikor ejtik el a leányok az orsót. Aztán tova éjjél felé, ők es megunták a fonást, félre mindent s látott vóna táncolást. Egy citorázott vaj nyirgakéregvel füttyölt. Máskor furulyával. Isten milyen élet vót, fiatalok vótunk." /16/

Úgy érezzük, napjainkban funkció váltás történt: a munkaerő hiánypótlás kerül előtérbe. " Azért kalákáztam, hogy nekem es jőjjön el Nagyhasasba a kaszálókalákatárs." /17/

Tehát a kölcsönös kisegítés a bajban, íme ez a funkció lépett az előtérbe. A táncos kalákák a 60as évek végétől kimaradtak. Ugyanúgy kimaradtak a lopókalákák is.

Gyimesben a kalákákat több szempontból csoportosíthatjuk:

1. Munkáskalákák

2. Lopókalákák

Ezek maguk is lehetnek:

a./ Táncos kalákák

b./ Tánc nélküli munkakalákák

c./ Teleltető kalákák

Munkáskalákák

Ezeket is két csoportra oszthatjuk:

a./ A gazdánál elvégzett munkakaláka

b./ Elvitt munka, amit egy bizonyos időszakban elvégeztek, majd hívásra hozták a kész munkát a gazdának, utána ettek, ittak, táncoltak.

Ha régiség szerint vizsgáljuk a kalákákat, a szójhagyomány a legrégebb kalákának a tapasztó, fahordó, tépő és szénahordó kalákákat tartja. A legintenzívebb ma is létező kaláka a kaszáló és szénahordó kaláka.

A következőkben a szójhagyomány alapján beszélünk a leggyakoribb kalákafajtákról és azok megszervezéséről:

a./ Tapasztókaláka

"Régebb nem úgy vakolták, sikították a házakat, mint ma, hanem sárral tapasztották. Az istállókat pedig ganyéval tapasztották, s az megszáradt. Valamikor az épületek gombolyag fából épültek, a fa nem volt kifaragva s elég nagy lik vót a fák között. Először bédugdosták mohával, szösszel, lécdarabokkal, vánsorszegeket vertek fából, azután tapasztották. Az ape mindegyik fiának házat épített, csak a legkülsőnek nem, aki vele maradt. Amikor a ház felépült s bédudták, akkor kalákát hívott, a szomszéd vaj rokon fiúkat, leányokat megszólította ilyenformán: Az András házat csütörtökön tapasztjuk, s azok eljöttek. Ha sár vót az úton azt szették lapáttal essze, szekerre tették, vitték a ház mellé. Ott még vigyítették s a lábikkal gyúrták. Ha nem vót rég eső, akkor a port szették essze, azt öntötték, gyúrták, tapották. A sárba pejvát, szénakorpát tettek, a legényekből,

leányokból egy-két mezítlábos lábbal gyúrta a sárt és a pejvát. Mások kézzel tapasztották, sikitották s haladt a munka. Közbe tréfálkoztak, énekeltek, viccelődtek. Egyetegyét jól békentek sárral, így egy hamar eltött a nap. Este vót jó ellátás, s utána az új házba tánc. A gazda elvágott egy berbécset vaj egy diszkét, pityókástokányt készítettek egy nagy szapuló üstbe, met ilyenkor biza 25-30-an es ettek, s még többen es. Attak egy-két pohár pálinkát. A zenészt a gazda fogadta. Ezt a kalákát nem szokták az előző táncba kihirdetni. A meghívást a kalákába az új ember vagy a család valamelyik tagja végezte. Ha a táncba ujan jött, aki nem dolgozott, az pénzzel fizetett." /18/

Utána itt tüzeltek, hogy száradjon ki a ház. Tulajdonképpen a táncot is azért szervezték ide, hogy meleg legyen, száradjon ki. Olyan pára volt, hogy alig látták egymást.

"A házakat kívül-belül úgy vakolták, tapasztották, majd világos kékre meszelték a fehérnépek. Egész az 50-es évekig még sok ilyen világoskék, apró, zsindeyes ház vót itt Gyimesben. Régebb nem lécezték, nem nádzták, ezért hogy megálljon a sár faszegeket vertek a falba." /19/

Ezt a kalákát nyáron vagy ősszel szervezték, de mindenesetre olyankor történt főleg a külső tapasztás, hogy az még a hidegek előtt kiszáradhasson. Bent tüzeltek, ameddig kiszáradtak a falak. Még a múlt század végén is szabadtüzelő kemencék voltak.

b./ A ganyézókaláka, egy táncos, munkás kaláka. A gazda megfogad egy szegényebb asszonyt, aki végigjárja a szer, patak állattartóit, ahol trágya is van és meghívja a kalákába ilyenformán: "Bitang András Péter ganyézó kalákát csinál a paphelyi szántófőgyire. Csütörtök este pedig legy a kalákátánc a Pálgyurka Józsi vénházában. Szüvesen elvárják."

Ugyanakkor egy előző esti táncban kihirdetik: "Aki jövő csütörtök este táncot akar keresni, Bitang András Péternek legy ganyézókalákája a pap helyire, s a táncot megkapja a Pálgyurka Józsi vénházában. Mindenkit szüvesen elvárunk." Ezt egy megbízott legény hirdeti ki a táncban. A hét folyamán aki akar egy-két szán trágyát visz a megjelölt helyre. Ganyézókalákát télen szoktak szervezni, mert szánnal a nehezebben mehközelíthető helyre is el lehetett vinni a trágyát. A legtöbbször az "csinál" kalákát, akinek pillanatnyilag kevesebb marhája van, esetleg "elhulltak" az állatok, vagy földet vett, épített és eladta az állatokat. Az öregebbek is szoktak ilyen kalákákat szervezni. Olyan helyeket trágyázhatnak így, amelyekre nehéz eljuttatni a trágyát és egy fogat nem volna erre képes. Tehát itt is segít a kaláka.

A tánc estéjén félrehívják azokat, akik trágyát vittek, megkínálják egy-két pohár pálinkával, pánkóval, álivánkával vagy egy jó szelet kenyérral. Ennyi az ellátás. Ez igen-igen fontos táncalkalom volt. A kalákátáncot kedd és csütörtök estére szervezik, soha nem szombat vagy vasárnap estére. Általában a gazda másodrendű zenészeket fogadott, ritkábban a Pulikákat, Halmágyiékat. Ebbe a táncba az is eljöhett aki nem vitt ganyét, de az pénzzel fizetett. A gazda ebből fizette ki a zenészt. Megtörtént, hogy a leány helyett az apja vagy a szeretője vitt trágyát. Ezek a táncok a környezet vigadalmai, szórakozási lehetőségei voltak, ahová gyermektől öregasszonyig mindenki eljöhett. Ez az a táncalkalom, amelyre a legtöbben eljöttek és el is jöttek, nyitott volt, más szerekből, patakokból is jöttek a legények, leányok. A megszokott táncrendet húzták: lassú magyaros, sebes magyaros, németes, csoszogtatós, kettős, aprók, hosszúhavi stb. /20/

Tehát ez a táncos kaláka nemcsak a rokonság összejövele, társas munkája volt, hanem az egész környéké. A 70es évekig létezett, a kaláka ma is használatos, de tánc nélkül. Ilyenkor a gazda összeszólítja a szomszédokat, akiknek járómarhájuk van és egymást kalákába megsegítik, majd kaláka után étellel, pálinkával kínálja meg a gazdasszony a kalákásokat.

c./ Fonókaláka

Gyimesben a len és kendertermesztés, feldolgozás egészen a 60-as évekig virágzott. Két fajta kendert- a virágos és magos kender- dolgoztak fel, majd minden gazdasszonynak saját áztató tála volt, len és kenderfeldolgozó eszközeit hozományként hozta magával minden fiatal. Nem hiányzott egy háztól sem a tiló, sikító, léhel, gereben, orsó, guzsaly, tekerőlevel, csörlőkerek, cső, osztováta, moszor, matolla stb. Akinek sok lánya volt több lent és kendert termelt, mert lassan évről-évre készítette elő a kelengye egy-egy darabját. Ami nem is olyan csekély volt. Íme például egy 1921-es staférunng jegyzéke s tárgyakon kívül milyen kender, len, gyapjából készült dolgok szerepeltek: cserge 4 drb., ágytakaró 3 drb., ágylepedő 8 drb., pokróc 7 drb., zeke 5 drb., ünneplőing 10 drb., ingaj 5 drb., karinca 10 drb., bernyóc 10 drb., öv 6 drb., viselő kendering 15 drb., ingaj 15 drb., férfiing 3 drb., abrosz 10 drb., kendező 10 drb., két ablakra függöny, rudilepedő 5 drb. stb.

Akinek 3-4 leánya volt bizony nem volt könnyű összeállítani ezt a staférunngot. Ezért volt szükség a kenderfeldolgozásban is a kalákamunkára.

A család nő tagjai ősszel elvégezték a tilolást, léhelést, de ha sokat termeltek a fonásra már nem futotta az erejükből. A "kicsi bubás" asszonyok vagy betegek szintén nem voltak képesek megfonni az egész fonót. Ilyen esetben a gazdasszony megfogadott egy szegény asszonyt, aki egy nagy átalvetőbe belerakta a guzsalyi kendert, lent és a szerbe, szomszédságba elhordozta s a következőket mondta: "Kalákát osztok". Megmondta kié a kaláka s mikor lesz a visszahozás. Amikor visszahozták egy-egy pohár pálinkával megtisztelték a kalákásokat, adtak egy szelet házikenyeret vagy pánkót. A fonalat duvaszkába hozták vissza. Voltak akik nem vették el a fonókalákát. Akik nem fontak azok pénzzel fizettek amikor este egy nagyobb elhagyott házba tartották a kalákatáncot. A fonókalákát nem szokták kikiáltani előző táncokban.

A fonókaláka egy másik fajtája hasonlít a rendes fonóhoz. A kalákások üres guzsalyakkal érkeznek a gazdasszonyhoz, aki a kalákát szervezi és nála helyben fonják meg a kendert. Ekkor is egy asszony pénzért, köccségért meghívja a szomszéd, szer, patak leányait, de fiatal asszonyait is kedd vagy csütörtök estére fonókalákába. Ezt késő őszi vagy téli estére szervezik, amikor már hat óra után, a sötét beálltával fonni kezdnek. Egykét duvaszkát fonnak, közben énekelnek, játszadoznak. Megtörténik, hogy hivatlan, de a legények is lassan ideszivárognak, éppen úgy, mint a fonókba és lesik ki ejti el az orsót, amit csak csókért adnak vissza. Ezenkívül itt is rengeteg játékot játszanak, mint: sűrülj kicsi szék, szenezés, kútbaesés, tojásdugás, sorozás, keccsüzés stb. Úgy egy-két óráig éjjél után fonnak, majd megkínálják őket guzsalyoskáposztával, pánkóval. A legények nem esznek, s ha nem mennek el megtörténik, hogy a végén táncolnak is. /21/

Amikor úgy osztják a kalákát akkor azok az asszonyok is szoktak kalákát venni akiknek legényei vannak, helyettük fon az anyjuk, a duvaszkákat a kalákába a legények viszik vissza, s így ők nem fizetnek.

"Egy szegény asszony elvitt minden házhoz egy guzsaly szöszt, lent, kendert, tuggya akkor erőst sokat természetettek, abból ötöztünk, arra feküdtünk. S aztán megegyeztek, amikor este tánc vót, hazavitték készen duvaszkába. Amikor a fiatalok táncoltak, addig az idősebb asszonyok ott helybe fel es motollálták, feldarabolták s kész vót. E nem vót csúf esszejövetel. Ha nem vót mozsika, vót citora, furulya, nyirgakereg, vaj énekeltünk. Be jó es vót! Én es sokszor mozsikáltam." /22/

d./ A kaszálókaláka

Napjainkig élő társas munkaforma. Nem táncos kaláka. Általában vasárnap reggelre szervezik és délután 2-3 óráig kaszálnak a kaszások. Már említettük, hogy óriási oldalakat, területeket kell

megkaszálni ahhoz, hogy a gyér fűből tehenenként 4-5 terü szénát össze tudjon gyűjteni a gazda. Már pedig nem ritka a 4-5 tehén, az már 20-25 terü széna, azaz 30-35 tonna. Tehát szükség van a segítségre, a kalákára. Az is megtörténik, hogy a gazda beteg, gyengélkedik, öreg, nincsenek fiai, akik kiségitenék a bajból. De főleg a háborúk idején sok özvegyasszony így kaszáltatott. A nagy iparosítás éveiben, a hatvanas évek végétől sok családból a férfi beingázott városi munkára a nyugdíj reményében. Tehát a nyarat nem kaszálhatta át, mint régen. Ezért szüksége volt kalákamunkára.

A kaszálókat mindig vasárnap reggelre szervezték. Valaki a családból meghívta kalákára a szomszédokat, fiatalokat, felnőtteket, aki képes volt húzni a kaszát. Reggel 4 óra körül gyülekeztek a gazdánál, aki később érkezett, az egyenesen a kaszálóba ment. Az összegyűlteket a háziasszony pálinkával, pánkóval, palacsintával kínálta meg, majd elindultak az oldalra kaszálni. Akihez szívesen mentek, megtörtént, hogy 30-40 kaszás is összegyűlt. Itt folyt a virtuskodás: ki a legjobb kaszás, ki kit tud kivágni. Persze amint már előbb is említettük a legtöbbször a gazda is furfanghoz folyamodott, volt neki egy kaszás ismerőse, akivel összebeszél, s aki példájával valósággal maga után húzta a többieket is, mert szégyen volt lemaradni.

Kilenc óra körül vitték a kaszásoknak a frustukot vagy ahogy itt mondják a kicsi ebédet. Ha későn érkezett ez, a kaszások viccelődtek a gazdával kérdezve: "Vajon mi baj lehet odabé, met ne a nap hogy feljött." Ilyenkor adhattak hideg ételt is: kenyeret, szalonát, sajtot, 1-2 pohár pálinkát. Délután 2-3 órakor, amikor bejönnek a házhoz várja őket az igazi ebéd, a magyarmálé, esetleg tokány, amire egy diszkét áldoz fel a gazda. Esznek-isznak, megtörténik, hogy a végén énekelnek is. Ez ma is működő munkaszervezési forma, de ma már a legtöbbször rokonok s még gyakrabban munkatársak kalakázzák meg egymást visszasegítés alapján, mert mindenki kötelességének érzi a visszasegítést. Tehát ez viszont munkává alakul át. Ezenkívül még megkalkáláznak persze a közvetlen visszasegítés igénye nélkül olyan "fejesekeket" a faluból vagy munkahelyről, akikről még valamit remélhetnek. Ilyenek: az erdész, elnök, csoportvezető stb.

e. Boronahozó kaláka Napjainkig élő társasmunka forma. A gazda, ha épít, saját kaszálós területén vagy erdejében kivág 100-150 boronát, mert itt fenyő boronából építkeztek. Azt megnyesi, előkészíti az elszállításra. Egy bizonyos napra a gazda emegszólítja az ökrös, lovas szomszédait, komáit, rokonait, jóembereit, 10-15 szekereket vagy szánast, attól függ, milyen helyen vannak a boronák, szekérral vagy szánal közelíthető - e meg a helység. Reggel 4 óra körül indulnak az erdőre és öreg estére térnek haza. A gazda ma-gával visz pálinkát sés hedeg ételt, szalonát, kenyeret, sajtot és ott kint reggeliznek rakodás után. Jó hogyilyen sokan mennek, mert itt egy-két ember elakadna, nem könnyű ez a munka, sokat kinlódnak, húzatnak, a szekerek, szának feldőlnek néha. Itthon a háziasszony közben elkészíti vala-melyik jószomszédasszonyával az ételt: magyarmálé /rakott puliszka/, galuska /töltelékes káposzta / vagy ha többen vannak akkor egy bárányt vagy diszkét vágnak és abból tokány készül. Ez nem táncos kaláka : esznek, isznak, elbeszélgetnek, közben a gazda ellátja az igavonó állatokat is, majd estefelé a kalákások hazamennek. Adott esetben a gazda segítségére számíthatnak a kalákások, mert a megkalkálkozás szerre jár.

é. Építő kaláka

Amikor az építkezési anyag az udvaron volt, a század elején, ahogyan az adatközlők visszaemlékeznek, a boronából készült épületeket is kalákával építették. Esetleg egy-két mester volt, aki szakszerűen irányította a munkát. Megtörtént, hogy a nagyobb ház vagy csűr hetekig épült: ilyen esetben a gazda minden napra megszólított 4-5 jóemberét a szomszédok, rokonok, komák

közül . Azokat reggel, délben és este ellátja főtt étellel és itallal de pénzt csak a mesternek fizet, akivel vagy napszámra, vagy felvállalásra egyezik. Ma már vége a kaláka-rendszernek az építkezésekben is, építő-csoportok léteznek, öt- hat taggal. Igaz az is, hogy a sürgös és nem szakmukára ma is hívnak kalákásokat. gondolunk itt a cserép adogatásra, a környezet rendbetételére, beton és malter keverésre. Itt is, mint bármelyik kalákánál, a háziak visszakalákázták a segítséget adott esetben.

f. Szénahordó kaláka

A hegyi kaszálók, a külső birtok sokszor 10- 15 km távolságra vannak a lakásoktól. Ha nagyobb területről van szó, ott nyári szállást építenek és vagy rakásba, vagy szénatartóba rakják, táralják a szénát , mert a nagy dologidőben , ahogyan a nyári kaszálási időt nevezik, nincs idő azonynyomban hazahozni a szénát. Az is megesik, hogy olyan nehéz helyen van a birtok, hogy csak csúsztatóval, esetleg télen szánnal lehet behozni onnan a kóstit.Amikor a sok munka egy kicsit alábbhagy, késő ősszel vagy télen a gazda megszólítja az ökrös, lovas komáit, szomszédait és kora reggel otthon valamit falnak, majd együtt indulnak lajtorjás szekérral vagy szánnal a szénatároló vagy rakás felé. Télen a gazda előzőleg előkészíti az utat, havat hány, ha hófuvsás van, hogy hamarabb menjen a munka. Szükség van a kalákára , mert bizony a nehéz úton sokszor kinlódnak, eldől a szekér, szán, azt fogni kell mert ehegyi utakon,dülő emeredek oldalakon ereszkednek lefelé . Hiába kötnek kereket, hogy ne üzzön nagyon a szekér, még utána kell kötni egy ágas- bogos fenyőt, hogy az is fékezzen. A nehezebb helyeken szerre ereszkednek be, a többi fogat áll, az emberek kétfelőlről tartják a szekeret vagy szánat . Délután három- négy óra körül érkeznek haza , holt fáradtan. A fogatok beállnak az udvarra, itt nagy tágas udvarok vannak, és addig nem rakják le a szénát, amíg nem esznek. Otthon az asszonyok is kerül segítsége a főzésben, tálalásban. Magyarmálét, galuskás káposztát készítenek, esetleg majorságot vágnak. Esznek, isznak s mint ahogyan történni szokott, amikor több ember található egyhelyen, adomáznak, viccelődnek. Majd felrakják a szénát a hijúba , s ha ott már nincs hely, akkor kinn rakásba rakják. A rakás vagy kazal felrakása nem is olyan könnyű munka, nem mindenki tud szép, mutatós, de ugyanakkor a szélnek, esőnek ellenálló kazlat rakni! A gazda még megkínálja a kalákáit egy- két pohár pálinkával, majd ilyenformán köszöni meg:"Isten fizesse a kalákát, a Jó Isten tartsa meg marhástól, ha élünk s a Babba Mária megsegít mű es visszasegítjük"

g. Szapuló kaláka

A tél közepe után, amikor befejezték a fonást ,a fejjépek megcsölik, megtekerik tekerő levéllel a rengeteg fonalat majd darabokra osztják. Így nevezik,"darab" amely tulajdonképpen zseréb. A darabokat, hogy kifehéredjenek, szapuló kádba rakták, alul egy csap volt, ahol időnként kifolyt a lugos víz, mert két- három napig forró, lugos vízzel állandóan öntözték a darabokat. Ezt nevezték szapuló- főzésnek. /23/ A harmadik napon a háziasszony összehívta a pataki, szeri szomszédasszonyait , leányait , a szapuló kádból kiszedték a forró darabokat és a patakhoz vonultak, mindenkinek volt saját mososzéke és sulyka, amellyel kisulykolták a darabokat.Ez a legtöbbször nagy hidegben, a tél közepe után történt. Egy eleányka mindig hordta a melegvizet, amelyben a kezüket mártogatták, ha megfázott. Mint minden társas munkában itt is véges- végig folyt a tréfa, a viccelődés, élcelődés. Ezek a kalákák egyuttal szórakozások is voltak, ahol úgy Istenigazából kibeszélgették, kikacagták magukat! Így maradtak erősek ezek a kis közösségek: együtt dolgoztak, ha kellett segítettek egymáson, együtt énekeltek, pletykáltak, kacagtak! Ha arra vetemedett egy legény, vagy egy fiatal ember valósággal letámadták a fejjépek , kérték, hogy huzza le a gagyáját, vesse le az inget, hisz most van alkalom, hogy kimossák azt! A nagy , mély téli csendben messze elhallatszik a sulykok csattogása. Aztán minden elhalkul, elhallgat, az asszonyok ,

leányok kitergetik a darabokat, az rögvest csonttá fagy és így hagyják három - négy napig. Külön erre előkészített hosszú sima rúdra teregetik a darabokat. Munka végeztével a háziasszony édes pálinkával, galuskás káposztával vagy rakott puliszkával látja el a kalákáit, majd pánkóval vagy álivánkával is megkínálja őket. Ide férfiember nem jött, esetleg a házigazda fontoskodott a fejérnépek körül, hátha őt is megkínálják édes pálinkával. Ezek a kalákák a 60-as évekig tartottak, addig mindenki termelt lent, kendert, abból készült a lepedő, ing, gagy, párnahúzat, zsák, zacskó, így önellátóan öltözködtek. Persze ide számítjuk a gyapjúból készült dolgokat is. Egy asszonyt, de az egész családott arról is megítélték, hogy hány kender és len darabja volt kiterítve szapulás után és azok milyenek voltak, hogyan sikerült a szapulófőzés! Ahhoz, hogy megérthessük mit jelentett a kender és len termesztés, mit készítettek abból, tekintsünk át egy néhány perneforum vagy hozomány- levelet. Szemünkbe ötlik, hogy a század eleji lajstromokban szereplő dolgok nagyrésze házilag készült, a ruhadarabokat lenből, kenderből és gyapjúból. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy egy ilyen lajstrom hány ruhadarabot sorol fel, megértjük, hogy bizony volt dolguk a csángó fehérnépeknek, főleg azokban a családokban, ahol három- négy férjhezadó lány várt a szerencséjére. Tehát szükség volt az egymást segítő kaláka munkára! Mert a fonást, szapulást mindig vidám hangulatban végezték, énekeltek, élcelődtek, játszadoztak. Így könnyebb volt az unalmas munka is. A kender és len nyersanyagán kívül a gyapjat is felhasználták, mert a század elején is nem volt olyan valamirevaló gazda, akinek legalább ötven darab juha ne lett volna. De akadtak gazdák, akik mindig csak a százon felüli számú állatot vitték a vásárra. Nős, a gyapjú feldolgozás is, éppen mint a len, vagy kender-feldolgozás igényelte a kaláka- munkát, beleértve a szapuló főzést is. Az ilyen nagy szapuló- főzés alkalmával mosták ki kalákába a nagyobb gyapjú dolgokat: szőnyeget, falvédőket, posztó kabátokat, szvettereket, csángós harisnyát, szőtteket stb. De adósok vagyunk felsorolni egy néhány dolgot, amit a férjhezmenő leány magával vitt perneként az új szálására, ami ékes bizonyítéka, hogy azt egyedül, vagy az édesanyjával nehéz lett volna előállítani, szükség volt a kaláka- munkára!

Perneforumlevél- 1916-ból : " 3 drb új cserge, 5 drb. festékes, 2 drb. pokroc, 4 drb tarisznya, 2 drb átalvető, 10 sing fehérposztó, 2 drb innapló zeke, két pár csórika, 15 drb. len és kender ing, 6 drb rudi lepedő, 8 drb. len és kender lepedő, 20 drb. kendező, len és kenderből, 4 drb abrosz, 10 drb . kenderzsák, 7 drb párna, párnahéj, 7 drb ünneplő párna héjastól, 30 sing vászon, 5 sing kerkhímes, 12 drb. karinca, 13 drb. takargató, 14 drb. karinca, 8 drb. falvédő, 3 drb. truzsak /szalmazsák/ 4 drb. zeke, 8 drb. takargató " E zek a hozomány levelek arról is árulkodnak, hogy mikor kerültek bolti dolgok a leány hozományába. Így már 1953- ban többek között már megjelenik a bugyigó, kosztum, kombiné stb. A hetvenes évektől megjelentek a mosógépek, de ugyanakkor Gyimesben ma már senki nem termel lent, kendert tehát kimaradtak a fonó és szapuló kalákák is !

Más fontosabb kalákák :

gy. Takaró- kaláka . Óriási kopár, hegyi kaszálókról gyűjtik állataiknak a szénát. Nagy területeket meg kellett kaszálniuk és a száraz szénát össze kellett "takarni " Ez inkább a fehérnépek dolga volt és nem húzhatták az időt, mert gyakoriak a záporok és az elrontja a szénát. Ezért az asszony takaró kalákát rendezett nyolcan-tízen kivonulnak a kaszálóra és haladt a munka. Ez a kaláka forma ma is működik. A munkát visszasegítik egymásnak.

h. Pityóka ültető, kapáló és pityókaásó kaláka

Gyimesben a főtermék a krumpli. Ma kizárólag csak ezt termelik. Valamikor árpát, zabot is termesztettek, valamint rozsot is. De ezek nem mindig adtak megfelelő termést, ezért kimaradt a termesztésük, pékkenyeret vásárolnak. Igaz régen is a téli kukoricát Moldvából, a búzát és rozsot

Csíkból szerezték be. Általában a szomszédok összegyűlnek a fenti munkákra, egy családnál végeznek ilyen munkát, szerre. Mára már kimaradtak ezek a kaláka formák, mert megjelentek a traktorok, és állati vontatású eszközöket is használnak. De a pityókaszedő vagy ásó kaláka ma is divatos. Ezeket nem nevezik kalának, talán azért, mert nincs olyan nagy felhajtás, mint az előbb említett munkaformáknál: kevesebben kalákoznak. De ezeket is a kalákák módjára szervezik, csoportosan dolgoznak és visszasegítik a kalákát. Igaz, s ez is a csángók segíteni akarásáról árulkodik, hogy pityókaásáskor a földnélküliek szívesen dolgoznak és naponta kapnak egy nagyobb zsák krumplit a munkáért. Ha sikerül tíz- tizenöt napot dolgozni, összeszedik a télirevaló krumplit. Az ötvenes évekig létezett arató és cséplő kaláka is. Akkor még minden gazda termelt rozsot, árpát, de ma már senki nem termel. Nosztalgiával gondolnak vissza a pöfögő csáplógépre, a szérűkre. Ezek voltak az első gépek, amelyeket a csángók itt láttak és valamikor csodaszámba mentek, éppen úgy mint a múlt század végén megjelent gőzmozdonyok, amelyeket az ördög cimborájának gondoltak. A cséplőgépek előtt mindenki a saját csűrében kézi cséppel csépelte ki a kevés gabonáját

j. A júhnyíró kalákák - " Ulyan gazdák voltak itt a 20-as, 30-as években, hogy a kovásznaiak, csikiak ha jó johot akartak venni, ősszel ide jöttek. Bizony csak a százon felüli johokat adták el, amikor meghaladta a szám a százat. A százat senki nem kezdte meg. Most tíz gazdának sincs ennyi joha. Nem érdemes tartani."/24/ Normális dolog, hogy ennyi juhott egy-két ember nem volt képes hamar megnyírni. Ezért megszólította a ház asszonya a szomszéd, rokon fehérszínűket és így hamarabb ement a munka. Közben, vagy a végén pálinkával, álinánkával, kőtes palacsintával kínálgatta a kalákásokat.

2. A lopókalákák

Az önzetlen segítségadás megnyilvánulása a sokfajta lopókaláka. Ezeket olyan emberek szervezték, akiknek nem volt saját birtokuk és valamiért kaláka munkát sem végeztek. De valamilyen képpen hasznára voltak ők is a közösségnek. Így például a híres zenész dinasztia tagjai, a Pulikák, Halmágyiak, Cándrák, Zerkulák minden ősszel pityókalopó kalákát "csináltak", nem kapáltak, nem dolgoztak durvább munkát, mert féltették a kezük érzékenységét. De jól megélték a zenélésből! Ilyen kalákákat szervezett a jegyző, a csendőr, az erdész, a tanító. Az öregebb adatközlők szerint azért hívhatták ezeket "lopókalákáknak" mert valamikor a fiatalok a szülők tudta nélkül vettek el ilyen termékeket, s az volt a fizetség a táncban. A következő lopókalákákat ismerték:

a) Pityókalopó-kaláka Késő ősszel, pityókaásás után szervezték. Ezt egy előbbi táncban kihirdették, s a fiatalok között szájról- szájra terjedt a hír: "Aki kedden este táncot akar keresni, Pulika Mihályka pityókalopó kalákát csinál a Mánya Anti vén házában. Mindenkit szívesen várnak" A zenészek saját maguk állták a zenét. Este hét óra után érkezett a fiatalok. Kis zacskóba, vagy csángós tarisznyában hozták a pityókát, öt-hat kilónyit és beletöltötték az ajtónál egy zsákba. A zenészeknek volt egy megbízottja, aki gyűjtötte a krumplit. "Volt aki egy félvékát, ahol legény- leány volt, onnan egy egész zsákkal is hozhattak. Arra aztán egyet táncoltunk. Akinek nem volt felesleges pityókája otthon, az pénzzel fizetett. Megtörtént, hogy a leányt a szereteje váltotta be, ő vitte helyette a pityókát."/25/

"Nem csak a mozsikások csináltak pityókalopó kalákát, hanem a szegényebb özvegy asszonyok is vagy olyanok, akiknek nyáron a nagyüdő leiszapolta, elpredálta a termést "/26/

" '765-70 után nem igen csinálunk ilyen kaláka táncot, ma nem es igen igénylik a fiatalok a mű zenénket"/27/

"Biza ezek szép dolgok voltak, Itt kevés más szórakozási lehetőség volt, csak a tánc. Ide gyültünk össze: előbb dolgoztunk, azután táncoltunk. A fiatal elig várta, hogy esszegyülhessen. Most ilyenek nem igen vannak."/28/

Láttuk, hogy minden kaláka után megkínálták a kalákásokat valamivel:egy-két pohár pálinka, palacsinta, álivánka stb. A zenészek nem ,vagy csak nagyon ritkán kínálgodtak, ők a kellemes, jó zenéjükkel fizettek.Tánc közben is egy megbízott leállította a zenét és megköszönte a kalákások szívevességét. Ha mások "csináltak" ilyen kalákát, azok a zenészt pénzért fogadták, a kalákásokat pedig megtisztelték.

b. Szöszlopó vagy kenderlopó kaláka

Láttuk, hogy mi minden készült lenből és kenderből. Akinek nem termett kendere, vagy a "nagyüdő" elverte,tönkretette azt, valahonnan be kellett szereznie, mert itt falun, mindenki használta a len és kenderből készült dolgokat. Ha a tanító, kántor, mozsikás más helyről is származott használt kendezőt, takargatót, szalvettát, lepedőt, tehát szüksége volt ilyen dolgokra. Ez is táncos kaláka volt és ugyan úgy kikiáltották egy előző táncban mint a pityókalopó kalákát. Ezeket a táncokat úgy hívták, hogy kaláka-táncok. Kedd vagy csütörtök estére rendezték ezeket a kaláka-táncokat, főleg a leányok és fiatal asszonyok hozták a guzsalynyi szöszöt, ekendert vagy lent, de a legények is kértek az édesanyjuktól és ezzel váltották be magukat a táncba. Ma a kendertermelés kimaradásával ezek a kalákatáncok is kimaradtak.

c. Ismeretes volt a gyapjúlopó kaláka is. Ugyan úgy szervezték mint az előzőt, de mivel a gyapjú drágább volt, ezért csak két maréknyit vittek, az-az egy fél guzsalynyt.

d. Sajtlopó kaláka Ezt is a zenészek és más rászorult emberek rendezték. Rendezésmódja hasonlít a többi kalákához. Szent Mihály napja után, amikor a gazdák hazaköltöztek a kalibától, a nyári szálásoktól ,a zenész megbízott egy parapács asszonyt, aki jól sismerte a gazdákat, házról - házra járt és sajtot gyűjtött. Ez minden háznál volt és egy kilónyit adtak a gyűjtőnek. Így a zenészenek vagy más rászorultnak összegyűlt a télirevaló túrója, 25- 30 kiló "köccség" Valamikor a század elején nem gyűjtötték, hanem a fiatalok magukkal vitték a sajtot és egy radinás kosárba rakták a tánc bejáratánál.Ez a fajta kaláka is kimaradt. De kimaradt már a boronlopó kaláka is, amely valamikor segítette az új házásokat, akiknek nem volt erdejük és építeni akartak valamilyen házat.

A dolgos kalákák, amelyekről az előbbieken szóltunk, az egyéneket segítették. De léteztek olyan közös munkák is, amelyek az egész faluközösség javát szolgálták. Ezeket is kaláka- munkának nevezték, de itt egy nagyobb csoport vett részt. Itt is hagyománya volt az önépítkező székely közösségek összefogásának, hogy önerőből valamit építsenek közösségüknek. Már előbb említettük, milyen szépen beszél Orbán Balázs a középkoriakról, akik összefogással iskolákat, paplakot építettek. Erre később is több példa adódott és a népidemokrácia még emberarcú korszakában amikor az emberek még hittek a nagy jelszavakban és kultúrházakat, szövetkezeteket , iskolákat építettek közös összefogással. Igaz, ezek olyan "hamar-munkák" voltak, a minőségről lehetett volna vitatkozni. Ezenkívül mindig propaganda célt szolgáltak ! Így pl. a borospataki iskolát az újságok szerint átadták rendeltetésének és a valóságban be sem volt földve! De a lényeg az volt, hogy az emberek lelkesen részt vettek ezekben a munkálatokban, mert a közösségnek épültek. Aztán később , amikor a proletárdiktatura kimutatta az igazi fogafehérjét és az embereket a cendörök hajtották közmunkára, akkor már elveszítették ezek a munkák a népcsoport összefogó szerepüket, kényszerré váltak.Tehát a szocializmus éveiben ezek az önépítkezési munkaformák átalakultak erőltetett társadalmi munkává , és az emberek már kényszerként fogták fel azokat. De a mai napig is, ha közösségeink intézményei kalákamunkát hirdetnek, jószívvel mennek az emberek

dolgozni! Így napjainkban a templom, iskola hirdet ilyen munkákat. Ezek a munkák még ebben az önző, állandó versengő életvitelben is összekovácsolják a primér közösségeket. Ugyanakkor szorosabbra fűződik a kapcsolat a falu intézményei és annak lakói között. És hogy itt és most utánozhatják a századok folyamán kialakult jó hagyományokat, egy-egy közösség a jól végzett munka után pl. szülői bált rendez, amelynek ugyan az a célja, mint a hajdani kaláka táncoknak. Kár lenne hagyni, hogy ezek a primér közösségek szétesessenek. Ezt nem csak a falu hanem a község sőt az egész magyarságunk megérezné!

Még kell szólnunk egy más kalákáról is, amelyet csak itt szerveztek: a telető vagy teletető kalákákról. Már láttuk, hogy itt az ötvenes évek előtt alig akadt gazda, akinek ne lett volna 20-25 juha, de nem volt ritka a 100 juhos gazda sem! Már Orbán Balázs ittjártakor, a múlt század hatvanas éveiben a végén írta: "...a bércekről nagy nyájaknak kolompzenéje hangzik le... a gyimesi juhok igen híresek, elannyira, hogy mindig drágábban kelnek el a csiki juhoknál, nem is kell azt vásárra hajtani, elkel a háztól is, mert tavasszal messzeföldről idejönnek a juhosgazdák, hogy egészséges, ép és gyapjas juhokkal lássák magukat" /29/ Ez így igaz, mert a legöregebbek visszaemlékezései szerint, amelyek a szájhagyományokra épülnek, itt először a júntenyésztés virágzott, majd később tértek rá a nagy állattartásra. Transzhumán, költözködő pásztorkodást folytattak, ősszel a seregekkel/nyájakkal/ néha, nagyhidegben még Moldvába is leereszkedtek. A XIX. századtól főleg a nagyállattartásra tértek rá, tehenet, ökröt, később lovat tartottak, de ezzel párhuzamosan egy gazdaságból sem hiányzott a juh. Itt az állatnak kultusza van és főleg volt az erőltetett iparosításig, mert utánuk élt a csángó paraszt: dédelgeti, simogatja, magázza, igéztől, megrontástól óvja azt és mindennapi imájába belefoglalja: "Istenem, Babba Máriám tartsd meg a marháimat"! Még az ötvenes években is télen, hidegben az Újszülött bárányt és borjat bevitték a lakóházba, amíg megerősödött, így óvták a hidegtől, a gyermekek örömeire. Ők ebben az állatszeretben nőttek fel. De nézzük, kik szorultak a teletető kalákára:

"Megtörtént, hogy valakinek belécsapott az Istenitélete /villám/ a csüribe és elégett a szénája, akkor ki kell ossza teletetni kalákába a juhait. A jó komák, szomszédok 2-3 jopot elhajtottak, kiteleltették és tavasszal visszahajtották. A gazda eszehitta a fejfarsangon vaj később a kalákásokat. Rendes eszem- iszomot tartottak, ide csak azok jöttek, akik teletettek. Sokszor még mozsika is volt. Egész reggelig mulattak, ettek galuskás káposztát, húst süttek, estére laskalevest, álivánkát. De a gazdának megérte" /30/

Teletető kalákába kiosztották a juhaikat az erdészek, előljárók és azok is, akik valamilyen okból nem tudtak szénát csinálni/ betegség, katonaság/. Ez nagy segítség volt, mert ősszel nem lehetett eladni a juhokat, kora tavasszal jöttek idegenből a felvásárlók.

Majdnem minden munkát lehetett kalákába végezni, csak jóakarattal kellett és segítőkészséggel. És ott, ahol ennyi fajta kaláka létezett, ott nem hiányzott a segítőkészség! A legrégebbi időktől a mai napokig minden közös munkának úgy mondják, hogy felsegítenek, megkalákázzák az arra rászorulókat. Azt, aki radinát, keresztelő mulatságot rendezett, felsegítették liszttel, zsirral, tojással, tyúkkal és munkával. De hetekig kalákáznak, segítenek annak, aki lakodalomra készül, vagy temet. Sőt, amint már említettük, ismert itt a gyontató- kaláka megnevezés is a nagy évközi ünnepek előtt.

IV . A kalákák időben

Legrégibb kalákák a tapasztó, építő, kaszáló és szénahordó kalákák voltak. Napjainkig élnek még a kaszáló, szénahordó, fahozó, ganyézó és teletető kalákák. A kaláka táncok, mint más táncalkalmak a 60-as évek végétől lassan kimaradtak. A kaszáló kaláka is átalakult a munkatársak közös megsegítésévé, tehát az egyhelyen dolgozó munkatársak összegyűlnek szombat vagy vasárnap

reggel és szerre kísérik egymást a kalácsa regulája szerint. Itt ez annál is fontosabb, mert a munkások nagyszázaléka ha dolgozott is a környéki városok valamelyik ipari vállalatánál, vagy a helyi felfeldolgozó üzemben, azért otthon a felesége gazdálkodott, állatokat tartott, tehát szükség volt a termés begyűjtésére. Az építő kalácsát is ma fizetett munkacsoportok végzik, a sürgős munkáknál, mint cserépraktás, fedés, malter-keverés, lécezés hív a házigazda két-három kalácsát. Teleltető, ganyézó/ trágyakihordó/ és fahordó kalácsát is szerveznek hébe- hóba a gazdák. De az igazi, táncos kalácsák kimaradtak, mert már nem zenélenek, csak külföldön és külföldieknek a híres Pulika, Halmágyi és Zerkula zenész- dinasztia tagjai. Legutoljára Halmágyi Mihály zenész próbált egy pityókakalácsát szervezni 1991-ben, de hiába várták este a pityókával érkező fiatalokat, senki nem jött a kihirdetett táncba és ezzel egy korszak végetért! Tehát változott, leszűkült a kalácskésítés. De úgy gondoljuk, ez az elidegenedés, elzárkózás a saját várunkba, a XX. század végének velejárója! Vigasztal viszont az, hogy még nem halt ki teljesen a kalácskésítési kedv. Az emberek készek egymásnak kezet nyújtani. S ez azt jelenti, hogy a primér közösségek még nem hulltak teljesen szét. Mert nem csak képnit kellene, hanem adni is jó! Jóleső érzés, ha embertársunkat kísérik a bajban, munkában. Ezt a célt szolgálták valamikor a jóhangulatú kalácskésítők!

Gyimesközéplak, 1993. január.

SZÓMAGYARÁZAT

aprók - a gyimesi táncrend néhány táncának a neve

abrosz- asztalterítő, kender vagy elenből készül

álivánka - tejföl, puliszkalisztból készült sütemény, megkaprozva

átolvető - zsákszerű, posztóból, kendervászonból készült kétágú zsák, átvetik, megpakolva a vállon.

Babba Mária - a gyimesi csángók így titulálják Máriát, ez is mutatja a Mária kultusz nagyságát. A "babba" szépet, kedvest is jelent, gyermeknyelv.

bernyóc- gyapjúból szőtt, mintás, színes öv, a karincát rögzíti a derékhoz. Két méter hosszú, öt cm. széles.

bojt - fiatal fenyő

cefre - fiatal leányocskák

cselédjei - gyermekei

csorgó - a víz elvezetésére, kéregből, fából vájt tákolmány.

diszke - fiatal juh

darab- 12 zseréb fonál

duvaszka - a fonál neve amit orsóra fonnak

elhulltak - elpusztultak, állatra vonatkozik

galuska - töltelkes kaáposzta

gombolyag- gömb alakú

gereben- a kender fésülésére használt eszköz
hosszúkó - hosszú
jóézú - nem unalmas, jóbeszédű
kalán- kanál
kicsibuba- kis baba
kőccség - enivaló, kenyér és puliszka mellé: sajt, orda ,túró, szalonastb.
kost - állati eledel
héza - hozza
lik - lyuk
magyarmálé - rakott puliszka
mű- mi
met mert
moszor - nagyobb lyukas cső,fonalat pörgetnek rá
nagyüdő - vihar
németes - keringő/tánc/ neve
matolla, moszor - a kenderfeldolgozás eszközei
restelli- szégyenkezik valamiért
sebestej - savanyú tej
sikítottak földdel, sárral, később malterrel simára dolgozták a falat.
szálás- lakás
szösz - a kender és len mellékterméke
sajtot csinál - tejből, oltással sajtot készít
szer - falurész
tapasztottak- valamikor sárral, kézzel vakoltak
vaj- vagy
vakolni - a téglá vagy gerenda fal beborítása habarccsal
veszter - szvetter
zeke- hosszú, fekete posztó kabát, román."zeghe" szóból.

Jegyzetek az adatközlőkről és a könyvészeti anyagról

- 1.) Magyar Néprajzi Lexikon - 1979-es kiadás .II. kötet 713. oldal.
- 2.) Ambrus Fülöp sz. 1908. adatközlő
- 3.) Tankó Péter -Andrásé sz. 1898 - adatközlő

4 , 5.) Tankó János Bitang sz. 1895.

6.) Szótörténeti észrevételek a "kaláka" kölcsönszó életéhez (in) Szabó T. Attila : A szó és az ember

7.-8.) Magyar Néprajzi Lexikon

9.) Dictionarul Limbii Romane

10- 11-12.) Szabó T. Attila - Szótörténeti észrevételek a kaláka kölcsönszó életéhez

13.) Ambrus Fülöp- Hosszú sz. 1908 adatközlő

14.)Dr. Kós Károly : Kalákák és egyéb munkaformák...(in) Népelet és néphagyomány, 81.old.

15.) Orbán Balázs- A székelyföld leírása

16.) Ambrus Fülöp-adatközlő

17.) Tankó Árpád-adatközlő

18.) Ambrus Fülöp adatközlő

19,20, 21 Tankó Gyula Táncalkalmak Gyimesben, Szapulórakás...

22.) Ambrus Fülöp

23.)Tankó Istvánné sz.Gábor Erzsébet sz.1920 adatközlő

24.) Halmágyi Mihály sz. 1923 zenész adatközlő

25.) Tankó István sz. 1916 adatközlő

26.) Tankó Károly sz. 1930- adatközlő

27.) Halmágyi Mihály- adatközlő

28.) Ambrus Fülöp

29.) Orbán Balázs-A székelyföld leírása- II. kötet 478. oldal

30.) Tankó József-Jáni- adatközlő

31.) Imreh István...- Kászoni Krónika - 331. old.

Gyimesközéplak , 1993

Tankó Gyula

1

1